

מבחר מפירוש אברבנאל לחומש במדבר

פרשת מטות

פרקים ל' – ל"ב

מהדורה מקוצרת של פירוש אברבנאל

עיצוב, פיסוק וכתרות: יהודה איזנברג
המהדורה כוללת תיקוני נוסח קלים
השאלות הועברו ממקומם והוצמדו לתשובות
כתרות בסוגריים מרובעים הם הוספת העורך

מבוסס על דפוס ונציה ה' שלט – 1579
בסוגריים - מספרי העמודים במהדורה זו
<http://www.hebrewbooks.org/44335>

אתר דעת תשע"ה

<http://www.daat.ac.il/he-il/tanach>

3 במדבר פרק כט

3 דיני נדרים והפרתם

4 [נדרי איש]

4 [נדרי אשה]

5 [ואם בית אשה נדרה – באיזו אשה מדובר?]

7 במדבר פרק לא, א-כד

7 מלחמת מדיין

7 [מדוע לא יצא כל העם למלחמת מדיין?]

9 [החייטם כל נקבה?]

10 [דיני טומאה וטהרה]

12 במדבר פרק לב

12 [נחלת בני גד ובני ראובן]

12 [סדר הדברים בפרשה]

13 [בקשה ראשונה של בני גד וראובן]

15 [בקשה שניה של בני גד וראובן]

16 [סיום השיחה בין משה לשבטים]

במדבר פרק כט

ביאור הפרשה, השאלות והתשובות

דיני נדרים והפרתם

אין ספק שכל המצוות כללותיהן ודקדוקיהם נאמרו למשה מסיני. האמנם משה לא אמרם מיד כששמעם אלא כפי הזמן והמקום שהיה ראוי אליו, כמנהיג טוב ומסדר משובח.

השאלה הא'

מה ראה משה לזכור כאן הפרת נדרים אחרי זיכרון התמידים והמוספים. והנה **הראב"ע** כתב שהפרשה הזאת נאמרה אחרי מלחמת מדין, וראיה ממה שנאמר שם **ויצו משה ואלעזר הכהן את יהושע בן נון ואת ראשי אבות המטות לבני ישראל** ושם נאמר **והיוצא מפיכם תעשו**.

ומבואר שאין בזה ראייה שגם קודם לזה היו ראשי אבות, והיה ראוי שיזהירם על אמונתם כדי שלא ימצא בפיהם לשון תרמית.

תשובה לשאל א'

והנה הפרת נדרים בהיות משה חי לא מסר אותו לשום אדם, כי היה כל איש הנודר נדר ומתחרט מנדרו בא לפניו ע"ה להתירו. והוא בהיותו היחיד מומחה שבדור היה מפר הנדרים והשבועות ומבאר אליהם כל ספק שהיה בדבר. אבל כשאמר לו השם עלה אל הר העברים והאסף אל עמך. וציווה על הקרבנות אשר יעשו אחרי מותו. כיון שקרוב יום אידו. ראה ללמד אל ראשי המטות מצוות הפרת הנדרים, שהוא בחייו היה עושה בעצמו להיירש העם. ולזה כתבה הפרשה הזאת במקום הזה.

והותרה השאלה הא'.

ומזה התבאר שאמרו **וידבר משה אל ראשי המטות**, אין פירושו שלימד המצווה הזאת ראשונה אל ראשי המטות, ואחר כך אל בני ישראל, כמו שכתב **רש"י**. אלא שלימד אותה אל ראשי המטות להנהיגת והיירשת בני ישראל, כי הם יהיו במקומו לעניין הפרת הנדרים כאשר ציווה הש"י.

השאלה הב'

כמו שביאר דיני האשה אם נדרה בהיותה קטנה ובבית אביה, למה לא ביאר גם כן אם היה הנודר זכר נער קטן בבית אביו, אם יוכל האב להפר נדריו אם לאו.

[נדרי איש]

ג איש כי-ידר נדר לה' או-השבע שבועה לאסור אסר על-נפשו לא יחל דברו ככל-היצא מפיו יעשה:

ואמר **איש כי ידור נדר לה'**, לבאר עניין האיש הזכר ראשונה, והוא אמרו איש בעל שכל, ולא קטן שאין דבריו נחשבים לכלום.

אבל האיש כאשר ידור נדר לה', או השבע שבועה לאסור אסר על נפשו, שבמקום שהיה בחיירי ובעל רצון במעשיו אסר על נפשו דבר מהדברים שהיו מותרים לו, כאלו תאמר שלא יאכל ושלא ישתה וכדומה מהדברים שהיה לו בחירה בהם, ונעשה מוכרח בם. הנה זה להיותו בר דעת ותבונה לא יחל דברו, כלומר לא יחלל דברו, לא יעשה דברו ושבועתו חולין. אבל כל היוצא מפיו יעשה, כי לא יחלל מוצא שפתיו לא בכללו ולא במקצתו.

ובזה השלים דין הזכרים בנדרים ובשבועות. כי להיותו איש, אין רשות וכוח לאביו להפר נדרי, ואין לו בעל שיפרנו כמו האשה, אבל העניין תלוי בעצמו: אם הוא איש - ככל היוצא מפיו יעשה. ואם הוא קטן - אין דבריו נדר ולא שבועה כי הם דברי הבאי.

והותרה בזה השאלה הב'.

[נדרי אשה]

ד ואשה כי-תדר נדר ליהנה ואסרה אסר בבית אביה בנערות:
ה ושמע אביה את-נדרה ואסרה אשר אסרה על-נפשה והחריש לה אביה
וקמו כל-נדריה וכל-אסר אשר-אסרה על-נפשה יקום:
וואם-הניא אביה אתה ביום שמעו כל-נדריה ואסריה אשר-אסרה על-נפשה לא יקום
וה' יסלח-לה כי-הניא אביה אתה:

אבל **האשה, כי תדור נדר**, יש לה מפירים את נדרה: ראשונה האב, כי אם הייתה בבית אביה בנעוריה, רוצה לומר קודם שנשאת.

וחז"ל אמרו: בנעוריה, עד שנים עשר שנים.

ואם החריש לה אביה. נראה שנתרצה גם הוא באותו נדר, ולכן קמו כל נדריה.

אבל **אם הניא אביה אותה**, כלומר שהסיר וביטל הנדר והשבועה ההיא, באומרו איני רוצה שתעשה כן, ואני מבטל את דבריך; ויעשה זה ביום שמעו - נראה שלא רצה בכך, ולכן **כל נדריה ואסריה**, אף על פי שיהיו רבים, **לא יקום** אחר **וה' יסלח לה**, מה שנדרה לשמו, כיון שהניא אביה אותה, כי היא לא נתחרטה מעצמה, אבל אביה המושל עליה הסיר ובטל את נדריה.

השאלה הג'

למה כשזכר באשה **אם ביום שמע אישה יניא אותה והפר** וגו' ולא אמר **נדריה ואסריה** אשר אסרה על נפשה **לא יקום וה' יסלח לה כמו** שאמר בנערה שהניא לה אביה, אבל אמר בלבד: **יניא אותה, והפר, וה' יסלח לה.** ולא אמר שיקומו נדריה וכו'.

תשובה לשאלה ג'

ז ואם-ה'ו תהיה לאיש ונדריה עליה או מבטא שפתייה אשר אסרה על-נפשה:
ח ושמע אישה ביום שמעו והחריש לה וקמו נדריה ואסרה אשר-אסרה על-נפשה יקמו:
ט ואם ביום שמע אישה יניא אותה
והפר את-נדריה אשר עליה ואת מבטא שפתייה אשר אסרה על-נפשה וה' יסלח-לה:

וכן זכר שיש לה מבטל אחר, והוא הבעל. כי אם האשה לא הייתה נערה בבית אביה פנויה, **אם היה תהיה לאיש**, שאז אין רשות וממשלת אביה עליה, **ונדריה עליה**, כלומר לקיימם, עדיין יישאר לבעל יכולת אליה.

וכן אם שמע אישה אותו הנדר והשבועה שעשתה אשתו, וביום שמעו החריש לה, הנה אז יקומו כל נדריה, לפי שמורה שנתרצה הבעל בנדר ובשבועה ההיא שעשתה אשתו, כיון שבשמעו החריש ולא הפרה. אבל **אם ביום שמע אישה** שהיא עשתה הנדר ההוא יניא ויסיר אותה, כלומר יבטל הנדר ויסירהו, הנה אז בלי ספק יוסר ויופר נדרה ומבטא שפתייה, ולא תתחייב לשמרו, וה' יסלח לה את אשר לא קיימה את נדרה, כיון שהרוח המושל עליה הפרו. ויהיה לפי זה אמרו כאן והפר את נדרה אשר עליה, גזרת המאמר שיהיה הנדר מופר ובטל. לכן לא אמר בזה שלא יקום הנדר, כי הוא בכלל והפר את נדרה.

והותרה בזה השאלה הג'.

י ונדד אלמנה וגרושה כל אשר-אסרה על-נפשה יקום עליה:

ואחר כך עשה חלוקה אחרת, והיא שלא תהיה האשה נערה בבית אביה, ולא נשואה בבית בעלה. אבל שתהיה אלמנה או גרושה, שאין ספק שכל אשר אסרה על נפשה יקום עליה, כי אינה ברשות האב ולא ברשות הבעל להפר את נדרה.

[ואם בית אשה נדרה – באיזו אשה מדבר?]

השאלה הד'

באומרו **ואם בית אישה נדרה וגו' והחריש לה וגו'**. כי הנה זאת החלוקה כבר נזכרה למעלה בפסוק: **ואם היה תהיה לאיש וגומר ושמע אישה ביום שמעו והחריש וגו'** והוא אם כן דיבור כפול ומותר.

השאלה הה'

מה צורך אמרו **כל נדר וכל שבועת איסר לענות נפש אישה יקימו ואישה יפירו** כי כבר נאמר בפרט באב לבתו ובבעל לאשתו, ומה צורך עוד לומר אותו בכלל.

תשובה לשאלות ד' – ה'

יא ואם-בית אישה נדריה או-אסרה אסר על-נפשה בשבועה:

יב ושמע אישה והחרש לה לא הניא אתה וקמו כל-נדריה וכל-אסר אשר-אסרה על-נפשה יקום:
יג ואם-הפר יפר אתם אישה ביום שמעו
כל-מוצא שפתייה לנדריה ולאסר נפשה לא יקום אישה הפרם וה' יסלח-לה:

ואמנם אמרו אחר זה **ואם בית אישה נדרה**, פרש"י להמלט מהספק אשר זכרתי בשאלה הד', שמה שאמר הכתוב ואם היה תהיה לאיש, מדבר בארוסה. וכאן דיבר בנשואה. **ואינו נכון בעיני** כי הכתוב אינו מחלק בין הארוסה ובין הנשואה.

אבל פירושו אצלי שחוזר לנדר אלמנה וגרושה, שאם בית אישה קודם שמת הבעל או גרשה נדרה, ואחר כך נתאלמנה או נתגרשה מה היא דינה? ועל זה אמר, אם קודם האלמנות והגרושין בהיותה בבית אישה היה הנדר, ואז החריש לה הבעל יקומו כל נדריה אחרי שנתאלמנה ונתגרשה. ואם הפר יפר לה האיש שהיה לה ביום שמעו, כשהיה חי ונשוא עמה, הנה לא תוכל לומר עוד כיון שבעלי כבר מת או גרשני והיום אינו בעלי לא תהיה הפרתו לנדרי הפרה מוחלטת. אין הדבר כן, כי אישה הפרם רוצה לומר אישה ובעלה היה כאשר הפרם, וה' יסלח לה כיון שבעלה הפר אותם.

יד כל-נדר וכל-שבועת אסר לענת נפש אישה יקימנו ואישה יפרנו:
טו ואם-החרש יחריש לה אישה מיום אל-יום
והקים את-כל-נדריה או את-כל-אסריה אשר עליה הקים אתם כי-החרש לה ביום שמעו:
טז ואם-הפר יפר אתם אחרי שמעו ונשא את-עונה:

ונתן הסיבה והטעם בזה באומרו כל נדר וכל שבועת איסר לענות נפש, אישה יקימנו ואישה יפרנו. ולכן כשהחריש ביום שמעו נתקיים הנדר ואם הפר הותר הנדר ומה לנו אם אחר כך מת הבעל ההוא או גרש את אשתו לשנוי הדין ולזה בא שם הפסוק הזה. **והותרה השאלה הד' והה'.**

והראב"ע פירש **לענות נפש** - אפילו לענות נפש, כל שכן להטיב ולתת צדקה.

השאלה הו'

באומרו **ואם החרש יחריש לה אישה** וגו' כי זה כבר נזכר למעלה פעמים, ולמה כאן פעם אחרת. ומה עניין אמרו כאן **ואם הפר יפר אותם אחרי שמעו ונשא את עונה:**

תשובה לשאלה ו'

ואמנם אמר אחר זה ואם החרש יחריש לה אישה, עניינו אצלי שאם הבעל החריש מיום אל יום, כל הכ"ד שעות שביום, יקויימו כל נדריה. ואם אחרי הקיום ההוא אשר עשה הבעל בשתיקתו, נתחרט ממה שקיים נדריה, והפר יפר אותם, להכריחה שתעשה אותם הדברים ולא תחוש לנדריה אחרי שהוא הפרם, הנה אז הבעל ישא את עונה, והיא לא תכשל בעוון ביטול הנדר, כיון שבעלה הכריח אותה על זה,

והיא אינה ברשותה אלא ברשותו.
הנה התבאר שאין כפל ולא מותר בפסוקים האלה.
והותרה השאלה ה'.

במדבר פרק לא, א-כד ביאור הפרשה, השאלות והתשובות

מלחמת מדיין

השאלה הב'

באמרו **אחר תאסף אל עמך**. כי בידוע אם הוא יעשה הנקמה, שתהיה מיתתו אחריה, כי המת אחר שמת אינו עושה מלחמה.
יש מפרשים אחר כך מיד תאסף אל עמך, ויהיה אם כן לפי זה הדיבור הזה צווי על המיתה.
ואינו נכון, כי כבר ציוה לו עלה אל הר העברים, ועוד יצוה עליו אחר כן.

תשובה לשאלה ב'

ואמרו אחר תאסף אל עמך.
יש מפרשים אל תחשוב שאני מתחרט ממה שגזרתי עליך שלא תבוא אל הארץ, כי הנה אחר כך מיד תיאסף אל עמך.
ואינו נכון כי לא היה לו לאומרו כאן אלא במלחמת סיחון ועוג.
ולכן נראה לפרש שהקב"ה ראה שמרע"ה היה נותן מהירות גדול בענייניו, בחושבו כי קרוב יום אידו. ולכן הודיעו שאין המיתה כל כך קרובה לבוא עליו, שראשונה ינקום נקמת בני ישראל מאת המדיינים, כי עדיין יש שהות ביום ולא עת האסיף, ואחר כך בזמנו הראוי ייאסף אל עמיו.

והותרה השאלה הב'.

[מדוע לא יצא כל העם למלחמת מדיין?]

השאלה הג'

אם השם ציוה למשה נקום נקמת בני ישראל וגומר, איך הוא לא קיים את דבר השם ואמר לעם היחלצו מאתכם אנשים לצבא, ועשה הנקמה ע"י י"ב אלפים איש ולא בכל ישראל.
ועשאה ע"י פנחס, ולא בידי משה עצמו כמו שציוה עליו.

תשובה לשאלה ג'

ועם היות שציווה השם למשה שיעשה הוא מלחמת מדין עם ישראל, הנה ראה משה שלא היה כבוד לישראל ולא כבוד עצמו שילך הוא וכל ישראל עמו לצבא על מדין, כי חרפה הוא להם שיבואו כולם על עם לא עצום, וגם למשה.

כי מאחר שמלחמות הארץ כולם ניתנו ליהושע, מה יהיה כבודו שיעשה הוא מלחמת מדין לבד? לכן אמר הוא משה לישראל היחלצו מאתכם אנשים לצבא, רוצה לומר אל תלכו כולכם למלחמה הזאת, אבל ברו לכם אנשים חלוצי צבא שיחגרו חרבם על חלציהם, ויהיו גיבורי כוח להלחם, וילכו על מדין לשחתה. ולא יהיה תכלית כוונתכם לנקום נקמת בני ישראל המתים במגפה, אלא לתת נקמת ה' במדין, כי כבוד גבוה הוא העיקר.

ולפי שלא יתפאר על זה שבט על שבט, ילכו אלף למטה לכל מטות ישראל, באופן שישראל כולו יהיה בזה עושה חיל, כי שלוחו של אדם כמותו. והנה לא הלך עימהם איש משבט לוי, לפי שהם לא היו יוצאים בצבא, ולא היו נוחלים בארץ, וגם לא בשלל המלחמה.

והנה שלח עימהם לשר הצבא את פנחס, שהיה צורר את המדיינים, כי לא רצה משה לעשות את המלחמה הזאת בעצמו. וכן עשה במלחמת עמלק שלא עשאה בעצמו, ולא עם כל ישראל, אבל אמר ליהושע משרתו בחר לנו אנשים וצא הלחם בעמלק.

והותרה בזה השאלה הג'.

ואמר הכתוב וימסרו מאלפי ישראל, להגיד שעם היות ההליכה למלחמות סכנה רבה, הנה בחורי ישראל התנדבו בעצמם ולא באונס והכרח, ולא על פי הגורל, אבל ברצון נפשם הם עצמם נמסרו להיות מהאלף למטה, ועימהם פנחס בן אלעזר לצבא. לא להרוג ולא לנגוע בחלל, אלא לפי שהיו כלי הקודש שהם האורים והתומים וחוצצרות התרועה בידו, שהם היו פעולות מיוחדות לכהן, ואמר ויצבאו על מדין להגיד שצרו על ערי מדין אחת לאחת וילכדום ויהרגו כל זכר, רוצה לומר האנשים הזכרים אנשי המלחמה.

וכבר זכרו **חז"ל** שהיו המדיינים לועגים מישראל כשבאו להלחם, והיו אומרים כשהייתם ששים ריבוא לא היה בכם כוח להלחם עם עמון ומואב, ואיך אתם באים עתה עם י"ב אלף להלחם בנו?

וזכר הכתוב שגם המלכים, שעל המעט ימותו במלחמות, מפני שיש אנשים רבים שומרים לראשם, נהרגו שמה: חמשת מלכי מדין, שהם חמשת נשיאיהם, שאחד מהם היה צור אביה של כזבי. ואמר על חלליהם, להגיד שנשיאי מדין היו מגינים על אנשיהם להצילם, כי המה לוחמים עליהם, עד שמפני זה היו הם חללים על חלליהם שהמיתו אותם עליהם שמה.

והמפרשים פירשו על חלליהם - עם חלליהם. וזכר שבלעם שיעצם גם הוא הרגו בחרב. והנשים והטף, רוצה לומר זכרים ונקבות והשלל, בזזו. וכל ערי המדיינים וכל טירותם שהם היכלי המלכים והנשיאים – שרפו, כדי שלא יתיישב שם עוד אדם. וזכר הכתוב משלמות אנשי הצבא ומעלת נפשם, שבביזה לא שלחו את ידם, אבל הביאו כל הביזה והשביה אל משה ואל אלעזר הכהן ואל כל העדה, לאמור: הרי לפניכם כל אשר לקחנו עשו בו כטוב בעיניכם. ואין שלמות וחסידות גדול מזה לאנשי המלחמה. ואמר את השבי ואת המלקוח ואת השלל, לפי ששבי יאמר על בני אדם ההולכים בשביה. ומלקוח הוא נאמר על הבהמות שיקחו שמה. ושלל הוא במטלטלים.

[החיייתם כל נקבה?]

יד ויקצף משה על פקודי החיל שרי האלפים ושרי המאות הבאים מצבא המלחמה:
טו ויאמר אליהם משה החיייתם כל-נקבה:
טז הן הנה היו לבני ישראל בדבר בלעם למסר-מעל בה' על-דבר פעור ותהי המגפה בעדת ה':
יז ועתה הרגו כל-זכר בטף וכל-אשה ידעת איש למשכב זכר הרגו:
יח וכל הטף בנשים אשר לא-ידעו משכב זכר החיו לכם:

השאלה הד'

למה קצף משה על פקודי החיל, באומרו החיייתם כל נקבה. ויותר היה ראוי שיקצוף על פנחס, שהיה שר הצבא ההוא, שלא ציוה אותם עליו.

תשובה לשאלה ד'

והנה משה ואלעזר וכל נשיאי העדה יצאו לקראתם כדי לכבדם מפני נצחון המלחמה שנתן ה' להם. וכאשר ראה משה הנשים והטף זכרים ונקבות שהביאו בשביה, קצף על פקודי החיל שהיו שרי אלפים ושרי המאות במלחמה ההיא, שהיו פקידים על עם הצבא, באומרו החיייתם כל נקבה, רוצה לומר איכה היה הדבר הזה שהחיייתם כל נקבה גדולה וקטנה. ומזה למדנו שכל סרחון הדור תלוי בגדולים שיש בידם למחות ואינם מוחים. כי כאן קצף משה על השרים לא על אנשי הצבא.

וראוי לבאר בזה מה היה טעות שרי האלפים והמאות, ומה הייתה טענת משה אליהם. והוא שהשרים ההם ידעו שדרך הלוחמים ומנהגם הוא שלא ימיתו במלחמה אלא הלוחמים עמהם כנגדם. ולכן היו הנשים פטורות במלחמה, כמו שיתבאר בספור שבע בן בכרי, שאמרה האשה ליזאב **אנכי שלומי אמוני ישראל** כמו שפירשתי שם. וראו עם כל זה, שהתורה צוותה כי תקרב אל עיר להלחם וגו'. ואם לא תשלים עמך וגו'. והרגת את כל זכורה לפי חרב רק הנשים והטף והבהמה תבזז לך. ובעבור זה הרגו השרים כל זכר במדין, והנשים והטף בזזו להם.

אבל מרע"ה טען עליהם, הן הנה היו לבני ישראל, רוצה לומר: אמת מה שחשבתם בשאר המלחמות שלא ירעו לנשים, לפי שהנה לא הרעו ולא נלחמו ולא הכו בהם. אבל אין כן מלחמת מדין, כי הנה הנשים המדייניות המה עשו את כל הרעה הזאת, וסבבו המגפה בעם ה', והכשילו את ישראל להשתחוות לבעל פעור למעול מעל בה'. ולכן הנשים הן יותר ראויות ליהרג מן האנשים הזכרים הלוחמים.

והז"ל אמרו שהיו מעבירים אותן נגד הציץ ואותה שידעה איש פניה מוריקות.

אבל כפי הפשט אין צורך לכל זה, כי הכוונה באומרו כל אשה יודעת איש, היא הראויה להיבעל. אמנם כל הטף בנשים, כיון שהם לא הרעו בזנותם עם ישראל, החיו לכם רוצה לומר שצריכים הם לכם לשפחות.

ואמר לכל אנשי הצבא ואתם חנו מחוץ למחנה, שכינה לכבוד גבוה וכבוד השכינה השוכן אתם. ולא יטמאו את מחניהם במגעם. וכל הורג נפש, רוצה לומר שנגע בו כשהרגו, למעט הזורק חץ שאם נגע בו אינו טמא, כיון שאינו נוגע בו. וכל נוגע בחלל, אפילו שלא הרגו הוא, תתחטאו ביום השלישי וביום השביעי יטהר. רוצה לומר, שאותם הטמאים יהיו שבעת ימים מחוץ למחנה, וביום השלישי מהם יתחטא במי הנדה כדרך הטמאים. וביום השביעי, שכבר נשלמו כל שבעה, אז יטהר ויבא אל המחנה. שאף על פי שהכותים אינם מטמאים באהל מטמאים הם במגע ובמשא.

וכל בגד וכל כלי עור וכל מעשה עזים וכל כלי עץ שהם דברים שאפשר שיהיו על האדם המת או הטמא ראוי גם כן שיתחטא. ומעשה עזים הם הכלים שעושים מן הקרנים והטלפים והעצמות שכל אלה יהיו עמהם מחוץ למחנה עד שיטהרו.

והנה לא זכר כלי חרש לפי שאין לו תקנת טהרה. ואמנם כלי המתכות לפי שהייתה טהרתם בדרכים שונים אם באש ובמים לא ראה מרע"ה לבארו, והניח ביאורו לאלעזר הכהן. והיה זה מפני שמי הנדה ואפר הפרה שבהם יטהרו הדברים ההמה נעשו על ידיו.

הנה אם כן משה אמר להם בדרך כלל תתחטאו ביום השלישי וביום השביעי אתם ושביכם, ובזה כלל כל אדם טמא וכל הכלים שצריכין טהרה. ופרט משה עניין הכלים וקיצר, ובא אלעזר והשלים ביאור הטהרה להיות מי הנדה ואפר הפרה אשר בהם יתחטאו מונחים בידו.

[דיני טומאה וטהרה]

השאלה הה'

למה לא ביאר להם משה ע"ה דיני טהרת הזהב והכסף והמתכות, והוצרך אלעזר לצוותם עליו. והנה משה ביאר להם דיני הבגד וכל כלי עור וכל מעשה עזים וכל כלי עץ, ולמה לא ביאר גם כן כלי המתכות.

וחכמים ז"ל אמרו שמפני הכעס נתעלמה ממנו הלכה ודרש הוא.

תשובה לשאלה ה'

ומפני שלא יחשוב אדם שהייתה זו מצווה מחודשת נאמרה לאהרן הכהן זולת משה. הוצרך אלעזר לומר זאת חקת התורה אשר ציוה ה' אל משה, וביאר שכלי הזהב וכסף ושאר המתכות אף על פי שנטהרו מטומאת המת עדין הן צריכים להיטהר מגיעולי כותים, להגעיל ולהפליט את הכלים מבליעת נבלות שלהם, ותהיה הגעלתו כדרך תשמישו. ועוד צריך שיטהר על ידי מים של פרה.

ואמרו כל דבר אשר יבא באש, רוצה לומר כל כלי שלא יוכל לתקנו אלא כשיבוא באש תעבירו באש ללבנו להגעיל טומאתו הנבלעת בו, ויחזרו חדשים ויטהרו. אך על כל זה צריך שיתחטאו במי הנדה, כמו שאמר והזה על האהל ועל כל הכלים וגו'. וכל אשר לא יבא באש מאותם שזכר, כבדיל וכעופרת שימסו וישחתו באש, וכן אותם שזכר משה, וכל כלי עור זולת כלי חרש שאין לו טהרה, תעבירו במים אם רותחין בלעו - ברותחין תעבירו. ואם בצונן - בצונן תעבירו כי כבולעו כן פולטו. ועם זה צריך טהרה במקוה.

וחז"ל אמרו שכן כל כלי מתכות צריכין טהרה במקוה במי הנדה תטהר בהם והם ארבעים סאה וגם הזכוכית והכלים שעושים מאבן יקרה גם הם במים, ועל כן אמר אך במי נדה יתחטא, רוצה לומר במים שראוי שתטבול בהם הנדה בהם ובכיוצא בהם, יתחטא. וביאר להם גם כן שביום השביעי יכבסו בגדיהם ובזה הדרך יהיו טהורים.

הנה התבאר למה לא קצף משה על פנחס כשקצף על שרי האלפים והמאות שהיה זה מפני שהם היו הלוחמים וההורגים את המדיינים. אמנם פנחס לא היה נוגע בחלל, כי היו כלי הקדש וחצוצרות התרועה בידו. והתבאר גם כן למה התחיל משה לצוות על טהרת אנשי הצבא ושבים ולא השלימה ובא אלעזר והשלימה במקומו.

והותרה השאלה הד' והה'.

ובזה לא זכר הכתוב כמה זמן צבאו על מדין. ומדרך הסברא יראה שפחות משנה, היה שהרי בסוף הארבעים שנה שיצאו ממצרים אחרי שמתו כל הדור היה הצבא על מדין ונאמר אחר תאסף אל עמך ומשה בן מאה ועשרים שנה במותו.

אמנם נשאר בזה לבאר למה בכבוש ארצות סיחון ועוג לא הזהירם משה ולא אלעזר על טהרת הכלים כאשר עשה כאן במלחמת מדין.

והטעם בזה הוא שארץ סיחון ועוג הייתה מנחלת ישראל והותר להם כל שללם אפילו הדברים האסורים כמו שאמר ובתים מלאים כל טוב. ואחז"ל אפילו כותלי דחזירי. אבל מדין לא הייתה ארץ נחלתם ולא לקחו אותה אלא לתת נקמת ה' במדין ולכך נהג בהם האיסור בכלים

הנגעלים ונתלו מחוץ למחנה שבעת ימים.

ועוד יש בדבר הזה טעם אחר והוא כי מפני שהיו הלוחמים מתי מספר, י"ב אלף איש, הזהירם לשבת מחוץ למחנה ולטהר את הכלים וכן לחלק את המלקוח והשלל. אבל במלחמת סיחון ועוג היו כל ישראל שם, והטומאה הותרה שם, ולכך לא הזהירם על דבר מהטומאה לא בהם ולא בכלים ולא גם כן ממלקוח השלל נתנו שם דבר ללויים ולכוהנים. ולפי שאין להם חלק ונחלה בארץ ולא בשלל המלחמות.

במדבר פרק לב

ביאור הפרשה, השאלות והתשובות

[נחלת בני גד ובני ראובן]

[סדר הדברים בפרשה]

השאלה הא'

למה באו הפסוקים האלו מבולבלים בקדימה ואיחור. כי הנה הספור מירשת בני גד ובני ראובן בנחלתם היה אחרי מלחמת סיחון ועוג, והיה ראוי שייכתב סמוך אליה, ולמה א"כ נכנס ביניהם עניין בלעם ובלק וסיפור פנחס וענייניו ומניין העם ומלחמת מדין, ואח"כ יזכור נחלת ארץ סיחון ועוג.

תשובה לשאלה א'

אין מוקדם ומאוחר בתורה האלהית ולא נכתב שלא במקומו כי הכל עשה האלהים יפה בתורתו. והנה בסדר חקת התורה נכתבו מלחמות סיחון ועוג ונתישבו ישראל בארצותם. ובהיותם שמה קרה מה שקרה לבלק עם בלעם, וזנות ישראל עם בנות מואב, ועשה פנחס בקנאתו לאלהיו מה שעשה, וייעדו השם שלום עם השמעונים, וכהונה עולמית בישראל, וציווה שיהיו צוררים למדין, ונמנו ישראל ונצטוו בירשת הארץ וחלוקתם ביוצאי מצרים, ונצטווה משה על עניני מיתתו ועל הקרבנות הצריכים לעשות אחרי מותו. והוא בהכינו את דרכו, ציוה את ראשי המטות בדיני הפרת הנדרים וציווהו השם על מלחמת מדין, והוא שלח שמה מבחורי ישראל והכו את מדין כאיש אחד ויביאו את כל שללה.

ונראה שבני ראובן ובני גד קנו מקנה הרבה, מלבד החלק אשר ירשו ממחצית הביזה אשר לעדה ומאנשי הצבא, מלבד מה שלקחו מארץ סיחון ועוג. ומפני שכבדו במקנה, עלה על דעתם לשאול ארץ סיחון ועוג לאחזקה, כי היא הייתה הנאותה להם לרוב מקניהם. הרי לך מבואר שנכתב הספור הזה אחרי מלחמת מדין, לסיבת המקנה הרב אשר הם ירשו וקנו

משם.

ואולי היו שם שבטים אחרים בעלי מקנה רב ועצום כראובן וגד, אבל התעוררו אלו השנים לדבר הזה, אם לפי שחשקה נפשם להיותם רועי צאן כי הייתה התבונה היא בהם יותר מבשאר השבטים, כי כל דרך איש ישר בעיניו, ויש אנשים אדוקים בעשרם ומקניהם יותר מבכל שאר הדברים. וכן היו ראובן וגד. ומפני חמדתו של גד נזכר ראשונה בסיפור הזה, ואמר עליו מרע"ה בברכתו וטרף זרוע אף קדקד. ואין ספק שנשען בגבורתו ולא ירא משכניו הרעים.

אמנם שאר השבטים לא רצו להיפרד מעדת ישראל שהיו מקובצים בארץ הקדושה. **וחז"ל** אמרו שמפני שראובן וגד חבבו כל כך את ממונם, שישבו בחוצה לארץ, לכך גלו ממנה תחלה לכל השבטים, ושעל זה נאמר נחלה מבוהלת בראשונה ואחריתה לא תבורך. ואפשר בזה לתת לראובן וגד טעם אחר, והוא לפי שהיה ראובן בכור יעקב, וראה שניטלה ממנו הבכורה וניתנה ליוסף, והמלוכה ניתנה ליהודה, ולכך קץ לשבת עם אחיו כי חרפה היא לו שימשלו בו צעירים ממנו.

ובחר לנחלה לו מעבר לירדן לשבת בטח בדד ואל יראה ברעתו ושפלותו. ונתחבר עמו גד לפי שהיה בן זלפה שפחת אמו בדגלו, וזה טעם בני גד ובני ראובן, כי היו שניהם אחים ולא התפרדו. אבל חצי שבט מנשה לא היה עמהם בתחילה, כי משה חיברו עימהם אח"כ, וכמו שיתבאר.

והותרה השאלה הא'.

[בקשה ראשונה של בני גד וראובן]

השאלה הב'

בדברי בני גד ובני ראובן שאמרו עטרות ודיבון... הארץ אשר הכה ה' כי הנה בהקדמת הספור אמר ויראו את ארץ יעזר ואת ארץ גלעד, ובשאלה לא שאלו את הגלעד, גם כי לענין השאלה לא היה צורך לומר הארץ אשר הכה ה' לפני בני ישראל, כי כבר נודע שהכה אותה לפניהם.

השאלה הג'

אם היה תכלית דבריהם לומר יותן את הארץ הזאת לעבדיך לאחוזתה, למה הפסיק בין הפסוקים ועשה פרשה ביניהם, בין הארץ אשר הכה ה', ובין ויאמרו אם מצאנו. ולמה אמר ויאמרו פעם שנית כי הנה תכלית המאמר ראוי שיסמוך עם מה שקודם התכלית ההוא.

תשובה לשאלות ב-ג

ולפי שהיו בני גד ובני ראובן שווים ומתאחדים בדבר הזה, לכן פעם יזכור הכתוב בני ראובן

בראשונה, ופעם יזכור בני גד. והנה דברו יחד אל משה ואל אלעזר ואל נשיאי העדה, ולא זכר שם יהושע, לפי שהם רצו לייחד זה למשה, כי בזה תתקיים יותר אחוזתם. גם חשבו שמרע"ה יתרצה בזה כדי להנחילם את הארץ בימיו, ולא ינחילנה להם יהושע. זכר במה שביאר להם הגלעד לפי שעם היות שעדיין לא נלכדה, עד שלכדו אותה חצי שבט מנשה חשבו שתיפול בידם בשבתם בארץ ההיא.

והיו דבריהם עטרות ודיבון הערים ההם והארץ ההיא, כיון שהכה השם אותה לפני עדת ישראל אין ספק שהיא כדי שהם ירשוה, ואלמלא כן למה הכה אותה לפני בני ישראל. ואם הייתה ראויה אליהם, א"א לומר שיחלקו אותה לכל השבטים, אלא שיתנו אותה לשבט או שבטים שיהיו יותר ראויה.

והנה היא ארץ מקנה, ולעבדיך מקנה. יימשך מזה שהיא ראויה לנו, ושמן השמים נתייחדה לירושנתו. והנה הם אמרו הטענה הזאת ברמז והעלמה, כי בושו וגם נכלמו מלבקש אותה בביאור וגלוי. ולפי שבזה גמרו עניין טענתם עם העלם, לכן נעשתה בתורה הפרשה במקום הזה, והיא הפרשה סתומה. כי שם השלימו הדיבור ההוא בטענה הנעלמת ההיא.

והנה מרע"ה הבין דבריהם, שהם היו רוצים להתיישב שמה, אבל לא גער בהם מיד, ושתק עד שגילו ויבארו עוד שאלתם ובקשתם. והמה כאשר ראו ששתק משה, ולא השיבם דבר על מה ששאלוהו ברמז, הוצרכו לשאול אותו דבר בבירור. ועשו אמירה אחרת ודיבור אחר עליו. ולכך נאמר אחר הפרשה, ויאמרו אם נא מצאנו חן בעיניך, יותן את הארץ הזאת לעבדיך לאחוזתה, אל תעבירונו את הירדן.

הנה התבאר טעם הפרשה שנעשתה כאן, ולמה אמר שנית ויאמרו.

והותרו השאלות הב' והג'.

השאלה הד'

באומרו כה עשו אבותיכם כי הנה לא היה דומה זה למה שעשו אבותיהם כי הם הוציאו דיבת הארץ לבעטם בה ואלו לא עשו כן אבל יבחרו בה.

השאלה הה'

באומרו ויחר אף ה' בישראל ויניעם במדבר ארבעים שנה. כי הנה יראה הפסוק הזה כפול ומיותר, לפי שלמעלה אמר על זה עצמו ויחר אף ה' ביום ההוא וישבע לאמר וגו'. למה אם כן חזר לומר שנית ויחר אף ה' בישראל ויניעם במדבר.

תשובה לשאלות ד'-ה'

וכאשר הם גלו כוונתם בשאלתם, אז השיבם מרע"ה האחיכם יבואו למלחמה ואתם תשבו

פה? רצונו לומר, האם הוא דבר ראוי והגון שאחיהם יבואו למלחמה ואתם תשבו פה איש תחת גפנו ותחת תאנתו, ותירשו אתם הארץ הנכבשת שהם כולם ירשו אותה, והמה ילכו לעשות מלחמה ולכבוש ארץ לירושתם.

אין זה אלא אחד משני דברים.

אם חשבתם שהייתה ארץ כנען רעה ואוכלת יושביה, ולכן תרצו לברוח ממנה.

או שפחדתם מהכנעניים וחוזק עריהם ולכך תיראו ממלחמותיהם.

ולמה תניאון, רצונו לומר תשברו את לב בני ישראל שבשמעם דבריכם יאמרו גם הם שאינם חפצים לעבור אל הארץ שנתנה ה' להם, והוא מתנה משובחת ביד הנותן אותה. ואין לירא מן העמים כי ה' ילחם לכם.

באמת כה עשו אבותיכם שהניאו את לב בני ישראל בטענות כאלו מרוע הארץ ומחוזק העם והערים, עד שאמרו ישראל לבלתי בא אל הארץ, וחרה אף השם ביום ההוא וישבע שכיון שמאסו את הארץ, לבלתי בא אל הארץ. ואותו החרון אף שחייב שבועתו לא הוסר ממנו עוד, ולא חזר בו עד סוף ארבעים שנה. וזה שאמר ויחר אף ה' בישראל ויניעם במדבר ארבעים שנה. כלומר, שהתמיד חרון אפו ארבעים שנה, עד תום כל הדור שעשו הרעה ההיא. ונראה שמעשה אבות יעשו בנים, והנה קמתם תחת אבותיכם תרבות אנשים חטאים, להוסיף עוד על חרון אף ה', באופן שיוסיף להניע עוד ישראל במדבר ההוא, ושחתם לכל העם הזה, כלומר לא לכם בלבד כי גם על כולם.

ועם מה שפירשתי בפסוקים הותרו השאלות הד' והה'.

[בקשה שניה של בני גד וראובן]

השאלה ה'

באמרו ויגשו אליו ויאמרו גדרות צאן וגומר. כי הם עם משה היו מדברים וקרובים אליו היו ומה צורך בהגשתם אליו.

והמפרשים פירשו ויגשו שהשתחוו לפניו לנשק את רגליו כי יעשה להם החסד הזה. ואין כן לשון הכתוב.

תשובה לשאלה ו'

והנה בני גד ובני ראובן פחד קראם ורעדה מדברי משה רבנו עליו השלום, ורצו לומר לו שחוץ ממעלת תורתו לא הבין כוונתם, כי הם באומרם אל תעבירו את הירדן, לא כווננו שלא ילכו שמה עם אחיהם, אלא לעניין הירושא אמרו כן, שלא יעבירם שמה להתנחל בארץ. ומפני כבודו ניגשו אליו לומר באוזניו: אדונינו, לא הבנת דברינו וכוונתנו, וזהו אמרו וייגשו אליו.

והיה העניין כאן שאמרו לו, אין אנחנו רוצים לשבת פה מעתה, אבל גדרות צאן נבנה למקננו

פה וערים לטפנו, ואנחנו נחלץ חושים, רוצה לומר נדרז מהרה, כי חושים הוא ממהרים, מלשון מהרה חושה, ונלך למלחמה עם אחינו. וחייבו עצמם שלא ישובו אל ביתם עד שיכלו לכבוש את הארץ כולה, וזהו עד אשר אם הביאונם אל מקומם, וגם עד שיחלקו את הארץ. והוא אמרם לא נשוב אל בתינו עד התנחל בני ישראל איש נחלתו, כדי שיהיו כל השבטים שווים בכיבוש ובחלוקה. וגם יהיה בזה תועלת רבה לישראל, שאם לא יישארו ראובן וגד מעבר הירדן, יצטרכו להתנחל בארץ, ויקצר המצע מהשתרע.

אמנם בהיות אחוזתם מעבר הירדן, לא ינחלו בארץ כנען, וריווח יעמוד לשאר השבטים. וזה שאמר כי לא ננחל אתם מעבר לירדן.

והותרה השאלה ה'.

[סיום השיחה בין משה לשבטים]

השאלה הז'

בהכפל שלא כדברי מרע"ה אם תעשון את הדבר הזה וכפל אם תחלצו לפני ה' למלחמה וכפל עוד ועבר לכם כל חלוץ וגו' עוד באומרו ונכבשה הארץ לפני ה' שהם ד' מאמרים שעניינם תנאי אחד בלבד והיה די באחד מהם.

השאלה הח'

באומרו ואם לא תעשו כן הנה חטאתם לה' והוא מאמר ראוי והגון, אבל אמרו ודעו חטאתכם אשר תמצא אתכם, יראה שאין עניין לו, כי לא ביאר כאן עונשם גם שחטאת אינו עונש.

השאלה הט'

במה שהשיבו בני גד ובני ראובן עבדיך יעשו כאשר אדוני מצווה, ואמרו שנית ועבדיך יעברו כל חלוץ צבא לפני ה' למלחמה כאשר אדוני דובר. והוא דיבור כפול ומיותר כי אמרו כאשר אדוני מצווה הוא עצמו כאשר אדוני דובר.

תשובה לשאלות ז' – ט'

והנה מרע"ה השיבם, אין אני יודע אם באמת ובתמים אתם אומרים ונודרים אשר אמרתם או אם הוא רמאות שווא ודבר כזב.

והוכיחם ראשונה שהם לא דברו כהוגן באומרם אנחנו נחלץ חושים לפני בני ישראל, כי הם לא ילכו לפניהם, אלא השם וארון בריתו. ולזה אמר אם תעשון את הדבר הזה בכלל. ופרט מה הוא אשר יעשו, באומרו אם תחלצו לפני ה' למלחמה, כי לפניו תחלצו לא לפני אחיכם. אבל איני אומר שתתעכבו שמה כל שנות הכבוש זמן החלוק אלא זמן הכיבוש בלבד. ועל זה

אמר ועבר לכם כל חלוץ את הירדן לפני ה' עד הורישו את אויביו מפניו, כי יד השם יורישם, לא בני ישראל בכוחם. ואז **ונכבשה הארץ לפני ה' ואחר תשובו**, כלומר מיד אחר הכיבוש תשובו, כלומר מיד אחר הכבוש תשובו לארצכם ולא תתעכבו בארץ שנות החילוק כי אין צורך בזה. הנה כאשר תעשו זה תהיו נקיים מה' ומישראל, כי לא יהיה עליכם אפו ולא תלונות ישראל, ואז תהיה הארץ הזאת לכם לאחוזת לפני ה', רוצה לומר בהשגחתו, כמו הארץ הקדושה עצמה. ואם לא תעשו כן, אל תחשבו כי לפני ישראל אחיכם חטאתכם ולא לה', כי הנה באמת חטאתכם לה'.

ואמרו **ודעו חטאתכם אשר תמצא אתכם**, רצונו לומר ואז תדעו חטאתכם כמה גדול וחמור הוא, מפאת מה שתמצא אתכם מהעונש. ולכן בנו לכם מעתה הערים לטפכם, כי הוא אשר ראוי להקדימו בבניין, וגדרות אח"כ לצאנכם, ולא כאשר אמרתם שזכרתם ראשונה גדרות צאן ואח"כ ערים לטפכם. ואין הכוונה שיבנו עתה ערים בצורות, אלא שיבנו הנהרסות ויתקנום, ואח"כ אז היוצא מפיכם בעניין ההעברה כן תעשו.

והם קיימו וקיבלו עליהם כל אשר אמרו לעשות, ותקנו דבריהם כאשר לימד אותם משה. וזה שאמרו **עבדיך יעשו כאשר אדוני מצווה**, רוצה לומר לעבור ולהתעכב בארץ כל ימי הכבוש ולא ימי החלוק. ואמנם מה שלימדתנו רבנו מסגנון הדברים, כן הוא באמת, וזהו **ועבדיך יעברו כל חלוץ צבא לפני ה' כאשר אדוני דובר**. רצונו לומר שלימדתנו לומר לפני ה' ולא שנאמר לפני אחינו ומזה הטעם נכפל הכתוב הזה.

והותרו במה שפירשתי בזה השאלה הז' והח' והט'.

השאלה הי'

למה כאשר מרע"ה אמר לאלעזר וליהושע ולנשיאים התנאי הזה שיסיכמו, הוצרכו הם לטענות פעם אחרת את אשר דבר ה' אל עבדיך כן נעשה נחנו נעבור חלוצים וגומר, כי זה כולו כבר נאמר ונשנה, ומה צורך לכפלו כאן עוד. ואנה דבר ה' להם זה שאמרו את אשר דבר ה'.

תשובה לשאלה י'

ולפי שבני גד ובני ראובן דברו כל זה למרע"ה בלחש סמוך לאזנו, מבלי שישמע ממנו אדם, כמו שנאמר ויגשו אליו. חשש משה שמא אחרי מותו יכחשו במה שאמרו, ומפני זה ציוה הדבר בפניהם לאלעזר וליהושע ולזקנים.

והודיע אותם מה שהתנה עם אלו השבטים בעניין העברתם למלחמה. ואמר **בערי הגלעד לפי שכל הארץ נקראה כן**. ואמר ערי הגלעד ולא גלעד עצמו, כי עדין לא נלכדה. האמנם מפני שמרע"ה אמר אם יעברו בני גד וגו' ונתתם להם את ארץ הגלעד לאחוזת, שאזי

יתנו להם, לא נתרצו בזה בני גד ובני ראובן, והוצרכו עוד לדבר ולומר, את אשר דבר ה' אל עבדיך כן נעשה. כלומר אנחנו מעצמנו נדרנו ונתחייבנו בזה, כי מאת ה' הייתה לנו, ולזה תדע לך שכן נעשה כי מאת ה' היה שאנחנו נעבור חלוצים.

אבל מתנת אחוזתנו, לא יתנו אותה יהושע ואלעזר והנשיאים בזמן ההוא, אבל אתה עתה בחייך ומידיך תהיה נתונה לנו. וזה שאמרו **ואתנו אחוזת נחלתנו מעבר לירדן**. והודה להם משה בדבר. וזהו ויתן להם, כי מאז לדורות נתן להם משה הארץ ההיא לאחוזתה.

אמנם מפני שהייתה ארץ גדולה מאד, והם היו עם מעט בתוכה, חיבר עמהם משה רבנו ע"ה בנחלה ההיא חצי שבט המנשה, כי הייתה הארץ ההיא כמו חמישית ארץ כנען, וארבע הידות היו לתשעת המטות וחצי המטה. ולכך ראה לחבר לראובן וגד חצי שבט המנשה. וכדי שתהא להם חזקה באחוזתם בנו ערים הרבה כמו שיזכור.

והותרה בזה השאלה הי'.

ואמרו הארץ לעריה, רצונו לומר עם עריה הגדולים בגבולות ערי הארץ הקטנים סביב. רצונו לומר בגבולות הידועות מזמן קדמון, ואף אם הם רחוקים זה מזה. ואמרו **ויבנו בני גד**, רצונו לומר שחזקום עד שהיו ערי מבצר. ואמרו **מוסבות שם**, רצונו לומר שהסבו לערים ההם שמות. וכפי הנראה שמות אחרים היו להם, ושינו שמותם שהיו שמותם מעכו"ם, כמו נבו ובעל מעון, ושמו להם שמות אחרים ממה שהיו להם בראשונה.

ואמר וילכו בני מכיר בן מנשה עם חצי השבט שזכר, כי לא היה למנשה בן אחר. ולזה אמר **ויתן משה את הגלעד למכיר**, למי שנתנו לחצי שבט משבטו, שכבר מת מכיר דורות הרבה. ואמר **ויאיר בן מנשה הלך** וגו' קשה, שהרי בן חברון בן פרץ בן יהודה היה, שנאמר ושגיב הוליד את יאיר, רק אמו הייתה ממנשה, שנאמר ואחר בא חצרן אל בת מכיר. **ויש אומרים** שיוסף ע"ה קנה אלה הערים בזמן הרעב של מצרים, ואחרי מותו לקחום עמון וזולתם, ועתה גברה יד ישראל עליהם ושבנו הערים לישראל, ושאלו בני מכיר ירושת אמם.

תם ונשלם תודה לאל עולם